

Pompei COCEAN
Ana-Maria POP
Gheorghe-Gavrilă HOGNOGI
Lelia PAPP
Alexandra-Camelia POTRA
Nicoleta DAVID

**DEPOPULAREA SPAȚIILOR
RURALE MONTANE.
MUNȚII POIANA RUSCĂ**

UNIVERSITATEA BABEȘ-BOLYAI
FACULTATEA DE GEOGRAFIE
CENTRUL DE GEOGRAFIE REGIONALĂ

**DEPOPULAREA SPAȚIILOR RURALE
MONTANE. MUNȚII POIANA RUSCĂ**
Ghid de recomandări

Pompei COCEAN
Ana-Maria POP
Gheorghe-Gavrilă HOGNOGI
Lelia PAPP
Alexandra-Camelia POTRA
Nicoleta DAVID

Editura RISOPRINT
Cluj-Napoca • 2018

Toate drepturile rezervate autorilor & Editurii Risoprint

*Editura **RISOPRINT** este recunoscută de C.N.C.S.
(Consiliul Național al Cercetării Științifice).*

www.risoprint.ro

www.cncs-uefiscdi.ro

Opiniile exprimate în această carte aparțin autorilor și nu reprezintă punctul de vedere al Editurii Risoprint. Autorii își asumă întreaga responsabilitate pentru forma și conținutul cărții și se obligă să respecte toate legile privind drepturile de autor.

Toate drepturile rezervate. Tipărit în România. Nicio parte din această lucrare nu poate fi reprodusă sub nicio formă, prin niciun mijloc mecanic sau electronic, sau stocată într-o bază de date fără acordul prealabil, în scris, al autorilor.

All rights reserved. Printed in Romania. No part of this publication may be reproduced or distributed in any form or by any means, or stored in a data base or retrieval system, without the prior written permission of the author.

ISBN 978-973-53-2220-5

Depopularea spațiilor rurale montane.
Munții Poiana Ruscă
ghid de recomandări

Pompei Cocean, Ana-Maria Pop, Gheorghe-Gavrilă Hognogi

Director editură: GHEORGHE POP

Copertă:

Asist. univ. dr. Gheorghe-Gavrilă HOGNOGI

Referenți științifici:

Conf. univ. dr. Sorin FILIP

Conf. univ. dr. Titus MAN

MULȚUMIRI

Această publicație însumează, parțial, rezultatele proiectului 14-AUF/DISRUR – Disparități demografice în spații rurale, finanțat prin Programul PN III/Subprogramul 3.1. Bilateral/multilateral/Modulul AUF-RO, a cărei Autoritate de contractare este Agenția Universitară a Francofoniei.

Ne exprimăm gratitudinea pentru sprijinul oferit de Agenția Universitară a Francofoniei, cu speranța că această publicație va reprezenta un instrument de lucru pentru toți factorii de decizie interesați de problematica depopulării satelor montane.

Conținutul acestei publicații nu reprezintă poziția oficială a Agenției Universitare a Francofoniei. Întreaga răspundere asupra corectitudinii și coerenței informațiilor prezentate revine editorilor.

CUPRINS

Sate fără locuitori? / 1

Problematizare / 1

Politici la nivel european și național / 4

Repere ale cercetării în satele montane din Munții Poiana Ruscă / 7

Munții Poiana Ruscă - areal montan nevralgic / 11

Cauzalități ale depopulării satelor din Munții Poiana Ruscă / 13

Munții Poiana Ruscă - între constrângeri naturale permanente și atuuri conferite de cadrul natural / 17

Comunitățile umane implicate / 23

Estetica așezărilor depopulate / 25

Funcționalitatea așezărilor depopulate / 29

Coeziunea socială a comunităților rurale / 33

Satele montane din Munții Poiana Ruscă - eșec al inexistenței unei guvernante locale? / 35

Recomandări / 39

Referințe bibliografice / 43

SATE FĂRĂ LOCUITORI?

Problematizare

La nivel european, și chiar global, ținând cont și de rapiditatea ritmului de evoluție din mediul rezidențial urban, majoritatea atenției specialiștilor din varii domenii este orientată spre fenomenele și provocările din mediul urban. Ultimii ani, însă, din ce în ce mai multe state au început să tragă un semnal de alarmă și asupra problemelor din spațiul rural și a modului în care sunt guvernate aceste probleme. Poate cea mai acută dintre ele este depopularea așezărilor rurale, asociată unor valuri de migrație a populației locale, a declinului unor activități tradiționale sau chiar a urbanizării spațiului rural, lipsei conectivității și a accesului la anumite servicii (Atterton Jane, Skerratt Sarah, 2017; ESPON, 2017). Ba mai mult, comunitățile locale ar trebui să dețină toate cunoștințele, abilitățile și resursele pentru a face față acestor noi provocări.

Modul în care se (mai) poate asigura o reziliență a spațiilor rurale, cu atât mai mult cu cât acestea nu au în imediata proximitate spațială un centru polarizator bine individualizat, a stat la baza conturării unor politici adresate mediului rural.

Un rol particular îl au arealele rurale situate în zone montane care beneficiază de anumite constrângeri generate de restrictivitățile cadrului natural.

Meyer H. et al. (2013), într-un raport asupra economiilor zonelor montane și rurale din Elveția, identificau câteva dintre cele mai pregnante cauzalități de apariție și accentuare a fenomenului de depopulare din ariile rurale montane europene. Menționăm astfel presiuni economice, demografice, ecologice sau legate de modul de implementare a unor politici la nivel european:

- scăderi masive ale populației angajate în sectorul primar, generate de creșterea mijloacelor de asigurare a productivității agricole care implică mai puține resurse umane și cu tendințe de creștere, în viitorul apropiat, în cazul microfermelor și orientarea populației spre alte domenii de activitate mai competitive oferite de centrele urbane;
- dezvoltarea sectorului de turism, cu produse și servicii de profil inovative, care determină comunitățile locale să țină pasul cu necesitățile consumatorilor;
- lipsa de infrastructură modernizată pentru spațiile montane propriu-zise și creșterea conexiunilor de transport pentru restul teritoriilor, ceea ce amplifică fenomenul de periferizare al spațiilor rurale;
- îmbătrânirea populației, cu valori mai ridicate în spațiul rural decât în mediul urban, ceea ce crește costurile asociate infrastructurii și serviciilor necesare;

- mișcările de migrație transnaționale, care pot genera în rândul comunităților locale anumite tensiuni sociale, neîncredere sau reacții negative și care schimbă stilul de viață tradițional al comunităților cu care interferează;
- încurajarea investițiilor în producția de energii regenerabile, multe resurse naturale din zonele montane fiind pretabile pentru acest demers, dar cu efecte predominant centralizate a cantității de energie produsă;
- consecințele schimbărilor climatice care presupun investiții însemnate din partea comunităților locale în suplinirea unei cantități de precipitații, de pildă, și necesare pentru anumite culturi practicate;
- efectele de periurbanizare pe care anumite spații rurale europene (Alpi, de exemplu) le resimt din prisma politicilor de încurajare a policentricității și a prezenței în zonele montane a unor centre polarizatoare mici;
- politicile regionale menite să dezvolte zonele centrale care nu se suprapun spațial cu zonele montane și capacitatea redusă a acestor areale rurale de a se adapta guvernantei multinivel.

Pe baza datelor unor proiecte anterioare (Nordregio 2004, Agenția Europeană pentru Mediul Înconjurător 2010), proiectul GEOSPECS, elaborat în cadrul programului ESPON, individualizează la nivel european 16 masive montane transnaționale. Inițiativa a plecat de la faptul că Politica de Coeziune a UE, adresată unităților administrative de

tip NUTS2 (regiuni), încuraja dezvoltarea unor programe de cooperare transfrontalieră. Cu toate acestea, în cadrul fiecărei categorii montane particularizate există diferențieri socio-economice. Acest fapt a dus la apariția unor politici desemnate a elimina „handicapurile” naturale, punând accentul primordial pe dezvoltarea agriculturii (Spania, Portugalia), a unor politici axate pe diversificarea economiei montane cu accent pe creșterea accesibilității (Austria, Franța, Slovenia) și a unor politici în care zonele montane oferă pentru spațiile urbane zone de relaxare (UK, Suedia) (*Research for REGI Committee – Cohesion in mountainous regions of the EU*, 2016).

Prin intermediul proiectului PADIMA, un parteneriat creat între 5 state (Spania, Italia, Franța, Norvegia, Suedia), axat pe 7 studii de caz, dedicat problematicii zonelor montane, se certifică prezența unei densități mai scăzute a populației în zonele montane decât în cele situate la altitudini mai joase și o rată a natalității negativă.

Calitatea vieții este cea care dictează și numărul de noi veniți în spațiile montane; pentru segmentul de populație tânără și pentru femei trendul de stabilizare în cadrul zonelor montane este unul inversat, oferta formării educaționale și a locurilor de muncă determinând o migrare definitivă a acestora spre alte areale.

Un studiu realizat de NORDREGIO (2004) accentuează importanța zonelor montane din perspectiva faptului că acestea reprezintă un important rezervor de apă, un important teritoriu marcat de biodiversitate și o reală oportunitate pentru dezvoltarea unor activități de relaxare.

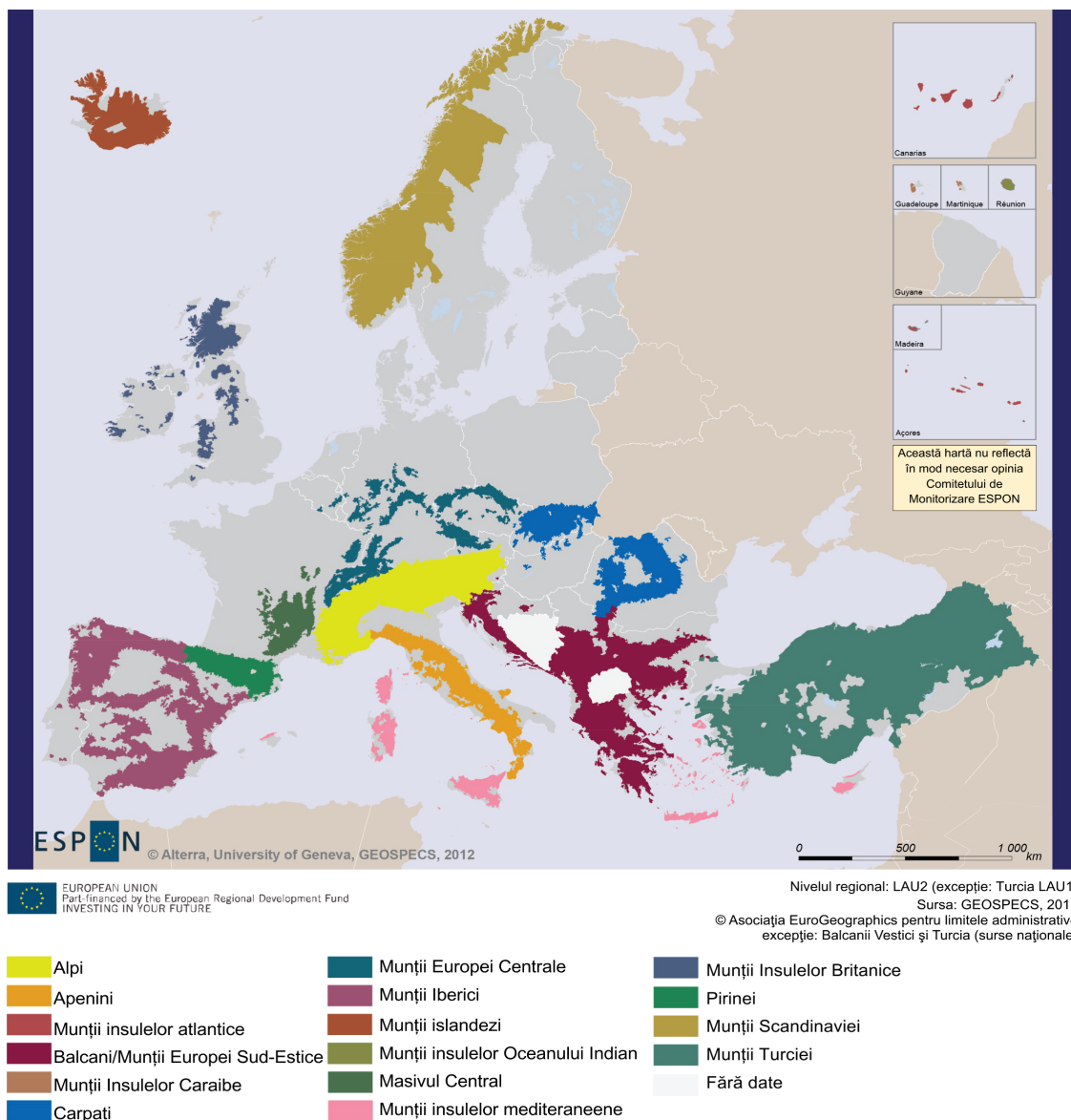

Fig. 1. Masivele transnaționale europene. Zonele montane ocupă 28,4% din suprafața statelor membre UE, nu sunt definite de o anumită structură economică, însă unele dintre ele prezintă un important grad de atractivitate rezidențială dat de valoarea lor peisagistică (inclusiv prin prezența unor arii protejate).

Sursa: GEOSPECS, Programul ESPON 2013

Politici la nivel european și național

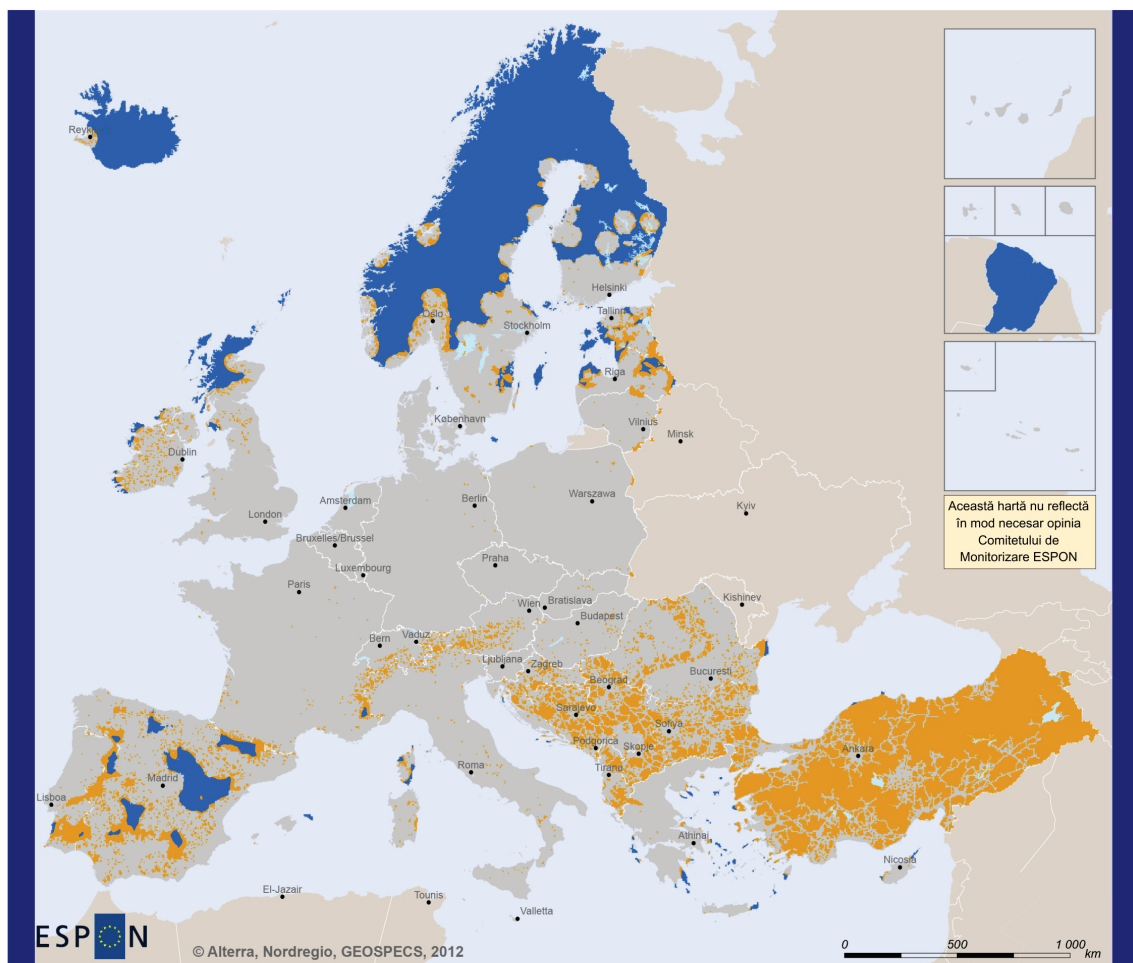
Spațiile montane au evoluat diferit, iar încurajarea practicării unui anumit tip de economie nu poate fi realizată fără formularea unor politici integrate în care să nu fie prevăzute și direcții de dezvoltare pentru infrastructură, repopulare sau formarea educațională a forței de muncă locale. Dacă în cazul unor zone montane, turismul a fost sectorul ce a generat cele mai multe venituri și soluții de revitalizare a acestor spații, la fel și consecințele negative pe care acesta le are asupra mediului înconjurător au fost destul de evidente. Insuficiența unor alternative de diversificare a economiei duce la o slabă individualizare a pieței de muncă, și implicit la depopularea respectivelor așezări (*Research for REGI Committee – Cohesion in mountainous regions of the EU*, 2016). Pe de altă parte, arealele cu un potențial demografic scăzut sunt direct condiționate ca dezvoltare de prezența sau lipsa conectivității.

În vreme ce unele state europene nu au niciun fel de politică destinată arealelor montane (Danemarca, Estonia, Lituania, Olanda, Malta), în alte țări de pe continentul european există politici sectoriale (Irlanda, Ungaria, Portugalia, Slovacia), adresate de obicei dezvoltării agriculturii montane, multi-sectoriale (Germania, Spania, Austria) sau politici integrate (Franța, Italia, Elveția). După modelul francez sau italian, România și Bulgaria au împrumutat inițiativa zonelor montane defavorizate.

Pentru zonele montane importante au fost, la nivel de implementare a politicilor UE, primordială a Politicii de Coeziune, următoarele aspecte:

1. **apariția fondurilor de finanțare**, prin programele operaționale lansate pentru perioadele 2007-2013 și 2014-2020;
2. **implementarea unor strategii de dezvoltare locală menite să asigure dezvoltarea rurală**, instrumentul de lucru principal fiind programul LEADER, cu a sa componentă Dezvoltare locală plasată sub responsabilitatea comunității (DLRC);
3. **introducerea investițiilor teritoriale integrate (ITI)**, axate la nivel național pe rezervația biosferei Delta Dunării;
4. **existența unor programe subtematice în cadrul programelor FEADR.**

Prin programul LEADER, instrument de lucru al programului de dezvoltare rurală inițiat de Comunitatea Europeană, și care și-a focalizat atenția asupra zonelor rurale, și regiunea analizată are un GAL responsabil cu implementarea unor măsuri de dezvoltare în unele sate ce se suprapun arealului analizat, GAL Microregiunea Țara Hațegului și Ținutul Pădurenilor. Conform *Strategiei de dezvoltare a GAL-ului* (2017), printre prioritățile de dezvoltare rurală menționăm creșterea eficienței acțiunilor de dezvoltare rurală și îmbunătățirea condițiilor de viață pentru populația rurală, creșterea importanței economice și a competitivității afacerilor agricole, diversificarea și dezvoltarea susținută a economiei rurale neagricole, sprijinirea dezvoltării integrate a turismului, investiții în capitalul uman, cunoaștere și inovare, reducerea sărăciei și integrarea socială activă a grupurilor marginalizate.

EUROPEAN UNION
Part-financed by the European Regional Development Fund
INVESTING IN YOUR FUTURE

Nivelul regional: LAU2 (excepție: Turcia LAU1)

Sursa: GEOSPECS, 2011

© Asociația EuroGeographics pentru limitele administrative
excepție: Balcanii Vestici și Turcia (surse naționale)

Areale cu potențial scăzut al populației
(Potențialul populației pentru arealele sub 100 000 de locuitori
și delimitările de 50 km și de 45 min.)

- Slab conectate
(În conformitate cu delimitarea de 45 min.)
- Slab populate
(În conformitate cu delimitările de 50 km și de 45 min.)

Fig. 2. Areele europene slab populate. Aceste areale sunt condiționate de locațiile cu o slabă conectivitate (Peninsula Balcanică, Alpi) și se suprapun unor teritorii cu anumite vulnerabilități economice ale comunităților locale.

Sursa: GEOSPECS, Programul ESPON 2013

În România, arealele montane și problemele cu care se confruntă acestea sunt recunoscute mai mult din perspectiva productivității agricole care le definesc, a fragilității terenurilor sau a precarității resursei umane. O confirmă și includerea unei suprafețe de 71.341 kmp (respectiv 30% din teritoriul național) în categoria zonelor montane defavorizate, conform Regulamentului Comisiei Europene nr. 1257/1999 (*Strategia*

de dezvoltare teritorială a României, p. 231). Prin Planul Național de Dezvoltare Rurală 2014-2020 se poate accesa un fond de măsuri de sprijin pentru zona montană, respectiv obținerea unor produse agricole locale în propriile microferme, valorificarea patrimoniului vernacular și crearea unor forme de asociere, de tip cooperativă, în zonele montane.

Fig. 3. Gospodărie abandonată din Criva (com. Densuș).

Foto: Gheorghe-Gavrilă Hognogi, 2017

REPERE ALE CERCETĂRII ÎN SATELE MONTANE DIN MUNȚII POIANA RUSCĂ

Munții Poiana Ruscă, la fel ca multe alte unități montane, se află într-o situație paradoxală: cu toate că dispun de resurse naturale și culturale valoroase, ei întâmpină dificultăți când vine vorba de diversificarea activităților economice, asigurarea accesului la servicii și infrastructură sau găsirea unor soluții adecvate necesităților specifice ale comunităților locale și, de aici, dificultăți în a reține resursele umane.

În acest context, studiul demarat în cadrul proiectului *Disparități demografice în spații rurale* (DISRUR) a pornit de la următoarele **întrebări-cheie**:

- Munții Poiana Ruscă urmează în întregime aceleași tendințe demografice cu caracter negativ sau există decalaje demografice interne care necesită o abordare diferită a declinului demografic? Cât de puternice sunt aceste decalaje?
- Cât de accentuat este declinul demografic al regiunii? Pot fi identificate grupări tipologice de localități în funcție de gradul de depopulare?
- Cum percep comunitățile locale tendința de depopulare a regiunii?
- Cum este abordată în prezent problema depopulării la nivelul acestei unități montane?
- Ce măsuri ar trebui luate și implementate pentru a stabili și, în final, atenua declinul demografic, măsuri care să fie în concordanță cu particularitățile grupărilor tipologice identificate?

Pentru a identifica cele mai potrivite răspunsuri la aceste întrebări, au fost parcurse **două etape de lucru**:

1. Analiza comprehensivă a situației existente, prin intermediul unor activități concrete precum:

- *definirea zonei de studiu* pe baza interrelațiilor funcționale dintre zona montană și arealul său limitrof;
- *determinarea scării de analiză*, atenția fiind îndreptată către situația la nivel de localitate, avându-se însă permanent în vedere zona de analiză ca un întreg funcțional;
- *analiza factorilor interesați*;
- *identificarea și consultarea unor surse de informare bibliografică și cartografică*, relevante pentru zona studiată și pentru problematica fenomenului de depopulare din zonele montane europene și din România;
- *colectarea datelor și informațiilor și crearea bazei de date* la nivelul zonei de studiu;
- *documentarea pe teren*, activitate desfășurată în intervalul 26 iunie - 3 iulie 2017. Pentru a completa baza de date cu informații și date direct din teren, au fost utilizate trei instrumente de lucru:

Recomandări	Set de recomandări adaptate particularităților unității montane studiate
Sinteza	Situația de ansamblu; definirea unei tipologii a localităților
Metoda cartografică	Creare bază de date GIS, analiză spațială, reprezentare cartografică
Ancheta sociologică	Interviu semi-structurat: 102 persoane din 47 de localități
Observația directă și indirectă	Fotografiere, prelevare puncte GPS, fișe de habitat pentru 45 de localități reprezentative
Analiza informațiilor și a datelor statistice	Date statistice oferite de Institutul Național de Statistică, date și informații colectate din teren
Documentarea bibliografică	Studii, documente de planificare strategică, documente cartografice, ortofotoplanuri, articole de presă
Analiza factorilor interesați	Identificarea și prioritizarea părților interesate de soluționarea problemei
Studiul de caz	Munții Poiana Ruscă ca areal montan nevralgic; definirea zonei de studiu și a scărilor de analiză

Fig. 4. Metodologia cercetării